

Abans del Congrés de Sants: Barcelona, entre la Rosa de Foc i la construcció de la CNT¹

Pere Gabriel²

El sindicalisme a Espanya i Catalunya als tombants dels segles XIX-XX. La batalla per les centrals sindicals i el sindicalisme revolucionari³

En aquell tombant de segle, el sindicalisme a casa nostra s'havia acostat una mica als models i paràmetres dels països europeus avançats, però mantenia algunes limitacions d'importància. Per començar, l'impacte molt reduït de les centrals sindicals. Això volia dir que l'articulació de l'organització sindical dels treballadors era molt deficient. Es mantenien dosis altes de *localització* del moviment obrer i era clar que faltava una dinàmica general, no ja espanyola, sinó catalana; la qual cosa, però, no deixava de ser una manifestació del localisme de la realitat del món del treball. No es tractava només d'una fragmentació territorial, també era molt precària la que podríem anomenar *unitat vertical* de la població obrera i treballadora. Hauríem d'afegir que es notava la debilitat en aquest punt de l'Estat liberal espanyol; un estat que no havia generat —ni semblava tenir cap interès seriós a fer-ho— espais d'implicació del moviment obrer en la política oficial i l'Administració. Recordem simplement que, frustrats els intents de la Primera República del 1873, la primera llei reformista no va arribar sinó el 1900, i que en aquest camp només es podia disposar de l'experiència —important, sens dubte, però només informativa— de la Comissió de Reformes Socials, creada el 1883.

Parlava del fracàs de les centrals sindicals que les diverses avantguardes militants havien intentat. Al llarg del segle XIX, només en algunes ocasions s'havien aconseguit adhesions i reunions d'uns 50.000 treballadors. Va ser el màxim que va aconseguir la Federació Regional Espanyola (FRE) de l'Associació Internacional dels Treballadors (AIT) el 1873. Va ser també el màxim d'obrers representats

1. Aquest text s'inscriu també dins els objectius fixats pel projecte ESNACAT, HAR 2015-67173-P, concedit pel Ministeri d'Educació i Ciència.
2. Catedràtic d'Història Contemporània i professor emèrit de la Universitat Autònoma de Barcelona
3. He entès aquest capítol com a introductor i, per tant, he procurat més l'assaig i la caracterització general i interpretativa que no l'aportació de detalls concrets i factuais. M'he basat en diversos textos meus ja publicats, en què, allí sí, consten les referències bibliogràfiques i documentals precises. En especial, PERE GABRIEL, «Propagandistas confederales entre el sindicato y el anarquismo. La construcción barcelonesa de la CNT en Cataluña, Aragón, País Valenciano y Baleares», *Ayer*, 45 (2002), pàg. 105-146; «Un siglo de sindicalismo en España (1870-1970)», dins: SANTIAGO CASTILLO (coord.), *Mundo de trabajo y asociacionismo en España*, Madrid, Catarata, 2014, pàg. 139-170; «Burguesos y proletaris. Barcelona, burguesa i obrera, davant la guerra», dins *Barcelona. Zona neutral, 1914-1918*, Barcelona, Fundació Joan Miró, 2014, pàg. 89-106.

en el Congrés de Sevilla de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (FTRE) de finals del 1882 (58.000). El mateix nombre màgic es va afirmar al Congrés Ampli reunit a Madrid el març del 1891, després del Primer de Maig (uns 50.000). Si fa o no fa, es va registrar la mateixa xifra d'obriers adherits en el congrés de reconstitució de la Federació Regional de Societats de Resistència de la Regió Espanyola, reunit l'octubre del 1900 a Madrid (52.000).

Una traducció d'aquesta realitat se situava en el terreny de les propostes sindicals. Calia tenir en compte diversos aspectes. En primer lloc, el pes del societarisme d'ofici i la dinàmica fonamentalment local i comarcal del moviment de vagues i de les propostes reivindicatives laborals. Alhora, l'existència d'algunes, poques, federacions verticals d'ofici, que cal relacionar amb els pocs sectors industrials generals existents (*nacionals*, per dir-ho així), els quals, justament, havien de tenir un paper clau en l'economia espanyola ja al segle XX; em refereixo als ferroviaris, miners i el transport marítim, que acostumava a reunir no tant els treballadors dels molls com els de la marina mercant. Més encara, en una direcció paral·lela, hom havia de fer front a la desaparició i reconstitució, una vegada i una altra, d'altres federacions o unions d'ofici, en realitat regionals o provincials, com ara l'agrària i de camperols; del tèxtil; de fusters, boters i sabaters; l'Art d'Imprimir, sens dubte —amb una esforçada continuïtat psoista—, etcètera; la majoria, com dic, eren federacions molt *territorialitzades*. Un exemple paradigmàtic en aquest sentit, atesa la seva importància òbvia, va ser el cas del tèxtil, concentrat a Catalunya i només amb alguna presència molt local i puntual externa (a Màlaga i Béjar, per exemple).

Val a dir, d'altra banda, que, en entrar al nou segle, el moviment obrer europeu es trobava enmig d'un procés intens de canvi d'estratègies i revisió de vells paràmetres culturals que venien del vuit-cents. No es tracta només de recordar els famosos debats revisionistes que van omplir la premsa i les reunions de la Segona Internacional i dels partits socialdemòcrates de referència marxista. La revisió va afectar tots els corrents ideològics actius de l'obrerisme de l'època: els socialistes liberals i reformistes, els cooperativistes, els mutualistes, els anarquistes, etcètera. En aquells debats, la discussió sobre el paper i la definició sindical va ser fonamental.

La revisió va rebre a Espanya l'impacte del que llavors va començar a anomenar-se *sindicalisme revolucionari*, sota la matriu i la teorització d'alguns dirigents francesos. La diferència fonamental respecte del socialisme marxista se situava no ja a tenir més o menys esperances dipositades en la vaga general, com a vegades s'ha volgut veure, sinó en la fixació del sindicat com l'eix central a partir del qual es podia articular tant una preparació i organització reals de la classe obrera com una pràctica militant molt més eficaç que no la derivada del partit i l'actuació parlamentarista.

Per a la immensa majoria d'aquells propagandistes sindicalistes no es tractava de rebutjar la hipotètica eficàcia i utilitat d'un reformisme d'estat, sinó de considerar que, tant aquest reformisme com una millor preparació del combat per arribar a la construcció d'una nova societat es podien fer, i s'havien de fer, des del sindicat. Segons ells, el sindicalisme reuniria els obrers pel fet de ser

obrers, i no es trobaria atrapat dins el joc estèril de les disputes doctrinals de partit. Es tractava, doncs, d'una reacció sindicalista —que es va donar en tots els corrents— davant el predomini pretès de les avantguardes *partidistes* i dels *redemptors* (dels partits socialistes, dels republicans o dels mateixos anarquistes). És important adonar-se que a Espanya, i molt especialment a Catalunya, aquest *sindicalisme revolucionari* no va representar un descobriment, sinó el retorn a la tradició i lectura més anarcosindicalista de la Primera Internacional, que al llarg del segle XIX molts militants obrers no havien abandonat.⁴

De fet, en la primera meitat del segle XX, ens trobarem davant d'una cultura política obrera *sindicalitzada* fonamental, majoritària i molt assumida. Les actuacions, tant dels socialistes com dels anarcosindicalistes, no deixaven mai de considerar com a fonamental l'organització obrera. L'actuació *política* només s'entenia (amb més o menys accent) com la salvaguarda dels èxits i les lluites laborals, així com un paraigua per a la estabilitat dels espais cooperativistes i mutuels, que, cada vegada amb més pressió, el sindicat intentava dirigir.

En tot cas, la renovació del vell model anarcosindicalista del segle XIX no va ser sinó el sindicalisme revolucionari. La diferència respecte del psoisme sindicalitzat no anava gaire més enllà de tenir més o menys reticències sobre la viabilitat de la lluita i ús de l'estat (reformista o no), així com, en el cas dels anarcosindicalistes, d'una voluntat més forta d'actuar *des de fora*, és a dir, des de fora de la política oficial i formalitzada i des de fora dels mecanismes administratius públics. També l'anarcosindicalisme insistia explícitament, i amb molt més èmfasi que no els socialistes polítics, que el sindicalisme era l'eix de l'articulació i conscienciació obrera, l'eix d'una preparació més o menys pausada d'un canvi revolucionari de la societat. És clar que m'estic referint al cenetisme més sindicalista i obert a les relacions amb altres forces —el sindicalisme, per entendre'ns, de Seguí, Peiró o Pestaña— i una mica menys als grups i línies més fonamentalment anarquistes.⁵

Cal notar que, en el fons, la gran revisió comuna a totes les forces significava la fallida del vell determinisme i fatalisme revolucionaris davant la nova voluntat d'actuar i mantenir una activitat *visible* de les masses obreres (socialment i políticament). La seva contundència conflictiva creixent va ser, sens dubte, a la

4. Recordem aquí només les obres següents: Xavier CUADRAT, *Socialismo y anarquismo en Cataluña. Los orígenes de la CNT*, Madrid, Revista de Trabajo, 1976; Antonio BAR, *La CNT en los años rojos. Del sindicalismo revolucionario al anarcosindicalismo (1910-1926)*, Madrid, Akal, 1981; Ángeles BARRIO, *Anarquismo y anarcosindicalismo en Asturias (1890-1936)*, Madrid, Siglo XXI, 1988; Pere GABRIEL, «Sindicalismo y huelga. Sindicalismo revolucionario francés e italiano. Su introducción en España», *Ayer*, 4 (1991), pàg. 15-45; Ángeles GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, *Utopía y realidad. Anarquismo, anarcosindicalismo y organizaciones obreras. Sevilla, 1900-1923*, Sevilla, Diputación, 1996.
5. En l'àmbit socialista, la renovació sindicalista va adoptar matisos importants. La realitat era i havia estat tossuda i, si és que es van produir, malgrat els discursos reticents davant la viabilitat del sindicalisme i la seva obligada subordinació als interessos de la lluita política, la UGT i l'esforç societatari obrer no havien deixat d'omplir l'actuació quotidiana i persistent dels militants. Al final del segle, el coneixement del món de la Segona Internacional va començar a ser ampli i determinant. En aquest punt, l'opció coneguda com a *base múltiple* no va ser sinó una manera concreta d'omplir de més contingut l'ugetisme i reforçar l'opció sindical pròpia. Ara el sindicat es convertia en l'eix d'un encaix legal superior, asseguraven la continuïtat del moviment en el futur, així com el caràcter més «familiar» i, per tant, menys estrictament laboral, així com també l'obertura d'una mínima experiència reformista que forçosament reforçava la seva posició més responsable, diferenciada de la de la CNT.

base del ràpid abandonament per part de la militància del fàcil refugi de la coherència doctrinal i l'espera passiva d'un cataclisme que no havia arribat.

Parlava del fracàs de les propostes de centrals sindicals al llarg del segle XIX. Justament, en la segona dècada del nou-cents, va arribar el moment de la configuració i llançament de les grans centrals. De la consolidació i enlairament de la UGT i, al mateix temps, de la creació i èxit espectacular de la CNT. No només això, no hauríem de oblidar que, aviat, també va ser el moment de l'aposta i l'èxit tant dels Sindicats Lliures com del sindicalisme catòlic agrari (que fos afavorit —o no tant— per la patronal i la dreta catòlica és una altra qüestió). Totes les discussions militants, a les quals m'he referit sobre els sindicats i el sindicalisme, perdurarien de manera cada vegada més explícita i directa en els anys de la Primera Guerra Mundial i la profunda crisi social, política i cultural de la postguerra. Sense apel·lar als «mecanicismes economicistes» —des de fa uns anys menystinguts per l'acadèmia historiogràfica més oficial—, sembla clar que la reformulació, extensió i *nacionalització* del capitalisme industrial i financer espanyol van situar l'obrerisme i la defensa dels interessos i necessitats dels treballadors en la tessitura de disposar d'instruments adequats, evidentment més complexos i articulats, que trencaven amb el vell i cada vegada més obsolet societarisme d'ofici.

Amb tot, la construcció d'aquelles, ara sí, grans centrals sindicals, tant la UGT com la CNT, no va ser fàcil. A part de les múltiples traves d'un estat liberal que es mostraria incapaç d'assumir la dura tensió social oberta, van continuar amb força renovada una gran heterogeneïtat de situacions i realitats obreres. En qualsevol cas, els instruments de la renovació sindical van girar al voltant de dues qüestions (que una determinada historiografia en excés bolcada a la discussió d'estratègies revolucionàries ha ignorat i, si de cas, ha considerat secundàries). D'una banda, la de la unitat sindical. De l'altra, la de la importància de resoldre les contradiccions sobre les federacions d'indústria i l'articulació horitzontal del sindicat.

Tant en el cas de la UGT, com, encara que sigui menys conegut, en el cas de la CNT, l'expansió de les federacions d'ofici, reconvertides cada vegada més en federacions d'indústria, van ser bàsiques en l'expansió d'una central i l'altra en els anys de la Primera Guerra Mundial. És ben coneguda la importància de la consolidació i les lluites del Sindicat Miner i de la Federació dels Ferroviaris a partir del 1912 en el creixement de la UGT. Gràcies a elles, va començar a deixar enrere els nombrosos límits en què s'havia mogut, fins i tot després de traslladar la direcció a Madrid el 1899. La UGT, que no havia superat els 6.000 afiliats abans d'aquesta data i que havia començat a créixer després, va fer un salt ja espectacular al voltant del 1912, quan en va registrar més de 100.000 (120.000, de fet; el 1911, 77.000), fins a arribar a un màxim important d'uns 211.000 afiliats el 1920. Cal notar que la UGT havia sabut mantenir al llarg del temps, i amb força continuïtat, algunes federacions d'ofici, i el seu pas a les federacions d'indústria va ser relativament plàcid, sense causar grans debats interns. Seguia, en aquest punt, un model realment estès en les centrals europees més importants, on la «pota» vertical va tendir a mantenir més importància que no l'horitzontal i territorial.

El debat d'impacte i ple de matisos es va produir, en canvi, dins l'àmbit anarcosindicalista i la CNT. Aquí, les reticències davant les federacions nacionals serien una de les banderes de l'oposició anarquista al burocratisme i el professionalisme corporativista, que d'alguna manera sí que defensava, en canvi, l'anarcosindicalisme més implicat en la lluita sindical i laboral. Ara bé, com ja he reiterat, més enllà de les justificacions i argumentacions teòriques, hi havia unes realitats molt incisives que dotaven de sentit concret i pràctic les diverses posicions. La CNT, i el seu model sindical de confrontació directa amb la patronal, s'adaptava, sovint millor que no el de la UGT, a la mobilització i negociació de les condicions locals i més comarcals de determinats sectors i realitats industrials, fragmentades i poc integrades a escala general, nacional, si és vol. En aquesta direcció, el sindicat únic d'indústria podia cobrir les necessitats de deixar enrere el vell societarisme d'ofici, davant l'extensió de la mecanització i la gran fàbrica dins la indústria, per exemple, i destacadament, en llocs com Catalunya.

Hem de posar en relleu que, excepte en alguns pocs casos, l'anarquisme català no es va oposar a aquesta conversió, ni a la creació dels nous sindicats únics cap al 1918-1919. A part que també es van generalitzar els sindicats únics no tant d'indústria, sinó simplement *locals*, que venien a superar i vertebrar una mica més les velles i petites federacions dels pobles i, sobretot, les societats d'oficis diversos anteriors i poc definides. Els uns i els altres, a més, davant l'experiència de la seva eficàcia en les lluites i vagues del moment, van constituir la principal eina per concretar i articular la central sindical, sense alterar, sinó tot el contrari, el paper dels propagandistes i publicistes confederals.⁶

El problema se situava en les federacions dites *nacionals*, perquè sí que implicaven més protagonisme dels dirigents més professionals i laborals, en detriment del paper dels propagandistes genèrics. Podien servir, com es va demostrar en el cas de la Federació Nacional d'Agricultors, per afirmar l'extensió espanyola de la CNT, però un cop aconseguida aquesta expansió només podien representar un perill per a l'actuació més revolucionària del sindicat.

No hauríem d'oblidar, finalment, que, si bé el 1919 van perdre la batalla els que apostaven, al costat dels sindicats únics, també per les federacions d'indústria, la van guanyar el 1931. Cal tenir en compte, però, que en la nova situació política republicana el projecte global de la CNT no afirmava sols un paper reivindicatiu i laboral per a les federacions d'indústria sinó que, més fonamentalment, les hi atribuïa un paper central en una hipotètica i futura gestió sindicalitzada de l'economia. Val a dir que, en part almenys, així va succeir durant els anys de la guerra del 1936-1939. Una altra qüestió diferent va ser la limitació i absència relativa dins el sindicalisme hispà d'aquells anys del debat europeu d'entreguerres sobre la democràcia industrial, encara que sí es van produir algunes incursions en la qüestió.⁷

6. Em cal fer notar que, en el capítol corresponent, Miquel Garau, de la Universitat de Barcelona, entra de ple, i amb més detall, en l'anàlisi i significat dels sindicats únics i el Congrés de Sants, reunit el juny del 1918, en què la proposta es va aprovar i es va debatre a fons, amb molts matisos, el seu significat i abast.

7. Ángeles BARRIO, *El sueño de la democracia industrial: sindicalismo y democracia en España, 1917-1923*, Santander, Universidad de Cantabria, 1996. També: Ángeles BARRIO, «Democracia industrial y liberalismo en España en la crisis de la Restauración», dins: Manuel Suárez Cortina (coord.), *Las máscaras de la libertad. El liberalismo español, 1808-1950*, Madrid, Marcial Pons / Fundación Práxedes Mateo Sagasta, 2003, pàg. 399-425.

Anarquistes i anarcosindicalistes: la creació de la CNT

No puc entrar en gaires detalls sobre la creació de la CNT el 1910-1911 i la formació, justament en aquells moments, d'un nou i renovat nucli dirigent sindicalista revolucionari a Catalunya. Sí que voldria fer notar que la creació de la Confederació —sindical— es va produir després del fracàs de l'agitació del 1909-1910, que alguns pensaven revolucionària, però que en el seu conjunt va ser més antimonàrquica i política que no estrictament obrerista. Sense que això negui en absolut el protagonisme, fonamental, de les classes treballadores en l'agitació i l'esclat del juliol del 1909, la de la mal anomenada *Setmana Tràgica* (tràgica per als vençuts sí que ho va ser). El fet és que la creació de la CGT —aviat CNT— va significar la reconducció de l'agitació anterior (en què s'havien entrelligat lerrouxistes, revolucionaris polítics, republicans, anarquistes, anarcosindicalistes i sindicalistes) al debat sindical i més pròpiament sindicalista revolucionari.

Com he explicat en altres ocasions,⁸ crec que la implicació dels anarquistes en l'agitació del 1909 havia estat una implicació de conspiració política revolucionària antimonàrquica, que no s'hauria de confondre amb el discurs de la vaga general del sindicalisme revolucionari. El llistat d'actuacions de l'anarquisme d'acció en el tombant del segle així ho corroborarien, amb els complots contra els reis o els atemptats polítics de protesta per Montjuïc i altres repressions, fins a arribar a la vaga del 1909, que es va plantejar com un moviment de protesta contra la guerra i de pressió envers els republicans. Fets que cal diferenciar de la vaga general del 1901 i 1902 (d'arrencada sindical i obrerista) o de la del 1906, que finalment va fracassar. En un cert sentit, el cicle polític es va cloure amb el moviment del 1911, quan, un cop més, l'ombra de la conspiració republicana i antimonàrquica va ser clara. Després, significativament, les coses van canviar i la vaga del tèxtil del 1913 va tornar a tenir un caràcter sindical, així com potser també l'aturada general del 1916, producte del pacte entre la UGT i la CNT, de protesta contra l'encariment de les subsistències; no així, segons explicaré a continuació, la del 1917, que de nou va aparèixer molt entrelligada amb la situació política.

El que acabo d'argumentar no significa en absolut minimitzar la continuïtat i importància fonamental del desenvolupament sindical d'aquells anys. Com és conegut, el 1907 s'havia constituït Solidaritat Obrera, que des d'un bon començament pretenia la vertebració sindical del moviment obrer, primer a Barcelona i a continuació, el 1908, a tot Catalunya. El 1909 Solidaritat Obrera agrupava entre 110 i 120 societats, un terç del total de societats obreres existents en el conjunt de

8. Confronteu en especial alguns treballs meus publicats el 2010-2012, després de la commemoració del 2009: Pere GABRIEL, «La Setmana Tràgica: una revolta urbana, popular i obrera. També una revolta política?», dins: diversos autors, *Els fets de la Setmana Tràgica (1909)*, Barcelona, CHCC i Generalitat de Catalunya, 2009, pàg. 55-70; «Anarquistas y sindicalistas ante la Semana Trágica: la constitución de la CNT, 1906-1911», dins: Eloy MARTÍN CORRALES (ed.), *Semana Trágica. Entre las barricadas de Barcelona y el Barranco del Lobo*, Barcelona, Eds. Bellaterra, 2011, pàg. 233-258; «La construcció de diverses lectures sobre la Setmana Tràgica. Les instàncies anarquistes i anarcosindicalistes a Barcelona i la revolució política», dins: M. Carme JIMÉNEZ i Núria SAUCH (dir.), *La Setmana Tràgica. Motius i fets*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2011, pàg. 55-74; «El anarquismo y el anarcosindicalismo en tiempos de Ferrer Guàrdia y la Semana Trágica: Barcelona/París 1906-1911», *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, 47 (3r trimestre 2012), pàg. 113-136; «Algunas lecturas e interpretaciones sobre la Semana Trágica», *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, 47 (4t trimestre 2012), pàg. 179-186.

Catalunya, i cal tenir en compte que aquest terç, especialment a Barcelona, agrupava l'estructura bàsica del societarisme més estrictament resistent i militant. Hi havia un altre element molt rellevant: l'expansió de Solidaritat Obrera estava afavorint la creació i consolidació de diverses federacions locals (almenys en setze poblacions) i la recuperació d'algunes federacions comarcals potents, com la de Vic (desembre del 1908), que se sustentava en el sector del tèxtil del Ter i l'Alta Muntanya, on hi havia una presència socialista notable. Òbviament, els fets de la Setmana Tràgica van alterar tot aquell procés de desenvolupament sindical. Un segon congrés de la Regional de Solidaritat Obrera estava previst per als dies 24-26 de setembre de 1909, obert ja a totes les societats espanyoles, anunciant així la futura constitució d'una Confederació General del Treball per a tot Espanya, però la repressió alteraria i ajornaria aquell desenvolupament.

El congrés projectat del 1909 se celebrà finalment els dies 30 i 31 d'octubre i 1 de novembre de 1910 al Palau de Belles Arts de Barcelona. Va ser un congrés obert a la presència de representacions de fora de Catalunya, i allà es va decidir la creació d'una Confederació General del Treball (aviat convertida en Confederació Nacional del Treball, CNT). Per més que la representació havia minvat, atesa la desarticulació forçada per la repressió després de la Setmana Tràgica, el fet és que es va posar dempeus efectivament la CGT, aviat transformada en CNT. L'acord no va ser fàcil ni plàcid (es va aprovar per 84 vots a favor, 14 en contra i 3 abstencions). Els principals dirigents anarcosindicalistes del moment (Josep Negre, de Barcelona, i Jeroni Farré, de Terrassa) van presentar la nova central sindical com a complementària de la UGT per tal d'enfortir el moviment obrer i avançar cap a la unitat; argumentaven que, si alguns obrers podien identificar-se amb les propostes sindicals de la base múltiple —les de la UGT—, d'altres no.

Tot i la força inicialment limitada del moviment, l'important va ser que amb la CNT va arribar una definició més nítidament sindicalista revolucionària. Això va permetre una diferenciació més marcada, no només en relació amb la proposta de la UGT i el model socialista, sinó també amb el sindicalisme moderat i reformista, segurament majoritari. No hem d'obviar un fet molt indicatiu: almenys unes 46 societats obreres catalanes, importants i d'activitat comprovada, que havien participat en el moviment de Solidaritat Obrera no van voler unir-se a la nova CNT (les que sí que ho van fer eren poc més d'una setantena). Certament, algunes no havien pogut evitar la desorganització després de la Setmana Tràgica, d'altres van mantenir la filiació lerrouxista o, si escau, la ugetista, però la majoria van ser societats que es van refugiar en la *neutralitat*, incòmodes i temoroses davant el revolucionarisme d'alguns dels dirigents de la Confederació Regional o, si més no, davant les relacions ambigües de Solidaritat Obrera amb els anarquistes. Sens dubte, els efectes de les pressions —i la repressió— de l'Estat i les classes dominants també afavorien la prudència. De tota manera, i malgrat que sovint sigui una consideració que els historiadors no tinguem en compte, als anarquistes a Catalunya i també a Barcelona, al marge de la seva importància i influència, ben certes, els costava molt agrupar la major part del moviment societatari. I això no només per l'enemistat o el debat amb els socialistes. Hauríem d'esforçar-nos a no minimitzar l'existència secular a Catalunya, ja des dels

temps de la Primera Internacional, i també abans, d'importants sectors sindicalistes moderats, sempre superats, d'una banda, per l'activitat dels revolucionaris i, de l'altra, per l'acció repressiva de l'Estat i l'actitud intransigent de la patronal i les classes dominants. Per tant, no és gens estrany que la reconstitució efectiva i operativa de la CNT, després dels avatars de la clausura dictada el setembre del 1911 arran de l'intent de vaga general, trigués a arribar i que, a més, hagués de passar per un procés de federació d'ofici molt intens, abans d'avançar en la línia dels sindicats únics d'indústria.

Un apunt sobre el caràcter burgès i obrer de Barcelona els anys de la Primera Guerra Mundial⁹

Situem-nos ja en els anys de la Primera Guerra Mundial. Barcelona tenia, és clar, una cara burgesa, *moderna*, se'n deia. El seu projecte de ciutat es pretenia europeu, respectuós amb els interessos de l'elit econòmica i, alhora, dominat per les idees d'una intel·lectualitat i uns professionals ben preparats i, en general, socialment conservadors. Tanmateix, no ho oblidem, Barcelona continuava essent, en el seu conjunt, industrial i obrera. En molts pocs anys, la ciutat va passar de tenir 607.170 habitants censats a mitjan 1914 a 721.869 a mitjan 1920. L'allau, molt perceptible, de nouvinguts a la recerca de feina, refugi o aventura bohèmia, forçosament havia d'incrementar la conflictivitat i les tensions socials.

Les estructures de classe a la ciutat eren visibles i dibuixaven una sèrie d'escenaris molt contrastats. La diversificació de sectors i grups socials era àmplia, amb un repertori que incloïa sectors de vella noblesa; una potent elit burgesa, ara també abocada a l'obtenció de títols nobiliaris i amb un aiguabarreig d'interessos econòmics (financers, industrials, comercials i urbanístics); també sectors comercials i menestrals intermedis; professionals i intel·lectuals; tècnics i treballadors d'alta especialització; empleats d'oficina i escriptori; dependents de comerç; petits botiguers i petits amos de taller; treballadors d'ofici; peons, etcètera. Els espais del treball apareixien, per dir-ho així, polaritzats. D'una banda, hi havia les fàbriques i empreses grans, on, més enllà d'unes poques grans concentracions amb 1.000 o 2.000 obrers, o encara més, dominaven els centres amb 60-70 treballadors, sobretot al tèxtil i una mica menys al metall. En conjunt, aplegaven la meitat de tota la població treballadora de la ciutat. L'altra meitat tendia a treballar en tallers mitjans i petits, que tenien uns 12-13 treballadors, o encara menys. Al comerç, la mitjana era de 3-4 empleats, segons la botiga. La novetat se situava en el desenvolupament d'unes grans empreses en la construcció, els serveis, els transports i l'energia i el gas i l'electricitat, amb exemples tan notables com el de Foment d'Obres i Construccions (fundat el 1900), les companyies dels tramvies (unificades el 1911 dins de Tramways de Barcelona S.A.), o Barcelona Traction

9. Atès que, en un altre capítol, el professor Jordi Ibarz, de la Universitat de Barcelona, aborda la temàtica dels efectes de la Gran Guerra en l'obrerisme barceloní, jo aquí simplement pretenc situar alguns elements generals sobre la realitat social de la ciutat i la seva incidència en el món obrer més quotidià.

Light and Power Company Limited (coneguda com *La Canadenca*, també creada el 1911). En els serveis públics també es constata una gran concentració (uns 130-140 treballadors per empresa).

Existien a la ciutat del 1914 uns barris obrers amb una presència obrera molt alta. En termes molt generals, el treballador més proletaritzat i abocat a la fàbrica tendia a ocupar la Barceloneta, el Poblenou i el Clot, o, a l'altre extrem de la ciutat, Sants i Hostafrancs. D'altra banda, barris com Gràcia i Sant Andreu de Palomar eren també treballadors, però potser amb un assentament secular més important d'obrers d'ofici, tallers i fàbriques mitjanes. Finalment, dins de Ciutat Vella, a la dreta de la Rambla i al barri de la Ribera, la coexistència d'uns i altres, juntament amb la menestralia i el petit comerç, així com el professional i l'elit burgesa, creava un bigarrament social molt característic. Al Raval i, anant cap a la muntanya de Montjuïc, al Poble Sec, es dibuixava un contínuum difícil de destriar entre el treballador de fàbrica i l'obrer d'ofici, un món popular i un món fonamentalment pobre i necessitat, que sovint arribava a confondre's amb el dels desvagats, els pinxos i la petita delinqüència. Va ser en una part d'aquell espai on, ja des de finals del segle XIX, es va instal·lar l'espectacle més estripat i canalla, i el Paral·lel aviat es va convertir en l'eix d'una zona de convivència bohèmia interclassista.

En qualsevol cas, érem davant d'una creixent articulació general de la ciutat, malgrat l'existència de múltiples realitats i la persistència de moltes àrees *buides* dins el territori municipal. En aquesta direcció, cal valorar la importància, cada cop més visible, de la configuració d'uns nous espais de trobada i referència pública i la reformulació de bona part dels antics. Van ser-ne exemples notoris la plaça de Catalunya i els primers trams del passeig de Gràcia, així com el Paral·lel, tot i que en un sentit que es va voler diferenciat i més popular. Van ser els espais que van completar i ressituar altres llocs de la sociabilitat del vuit-cents, especialment la Rambla i la plaça Reial o Canaletes. No es va tractar només de delimitar les zones de l'espectacle, el cafè i el teatre. També havien de ser importants els conjunts singulars de voluntat pública, així com els edificis de significació econòmica i ostentació social. Algunes edificacions s'havien escampat, amb gran impacte, pel territori i pretenien assentar (amb una xarxa de tramvies cada cop més extensa) la progressiva unificació de la trama urbana del municipi, alhora que podien ser presentades com a manifestacions de modernitat i avenç social. Cal pensar en el que significava, en el seu moment, la construcció dels complexos de l'Hospital Clínic (1906), l'Escola Industrial (1908, 1914), la Casa de la Maternitat i Expòsits (que s'havia més o menys completat el 1911-1912) o el nou Hospital de Sant Pau (amb obres iniciades el 1902, però no closes fins el 1930).

La progressiva conflictivitat social i l'expansió de la CNT. La crisi del 1917

Una primera repercussió de la guerra va ser la paralització de molts negocis i contractes. El resultat va ser una crisi de feina i alhora l'encariment dels produc-

tes de primera necessitat. Ara bé, la recuperació va començar a notar-se al llarg del 1915 i va prosseguir a continuació. En especial, el tèxtil va començar a rebre comandes de mantes i uniformes, les quals procedien de països bel·ligerants, i a la indústria de la pell li arribaven encàrrecs de botes i sabates. D'altra banda, la Hispano-Suïza i l'Elizalde van obtenir contractes francesos per a la fabricació de motors d'avió. A més, es van imposar els negocis especulatius financers, així com també la multiplicació d'un nou comerç il·legal i el contraban —amb repercussions òbvies en els transports de mercaderies— que afectava tant l'acaparament de productes de primera necessitat com d'algunes matèries primeres d'interès estratègic i militar per al mercat exterior. En conjunt, indubtablement es va reactivar l'economia i es van obtenir ràpides fortunes, però la immediatesa del negoci i la pressió de la demanda exterior no van afavorir la reinversió ni la modernització de la indústria o del sistema financer. La defensa d'aquests denominats *beneficis extraordinaris* va ser un dels principals motius de vertebració dels interessos burgesos capitalistes a tot Espanya, i la patronal catalana va tenir un paper especial en l'articulació de la Confederació Patronal Espanyola, formalitzada el 1914. Implicava una certa sindicalització dels organismes corporatius burgesos, abocats ara a la confrontació directa amb el sindicalisme obrer.¹⁰

Com ja he dit en el seu moment, justament en aquells anys de la guerra, el sindicalisme obrer va entrar de ple en el nou segle i va aconseguir posar en marxa unes centrals sindicals potents i organitzativament més preparades. Una Unió General de Treballadors renovada (la UGT, sota l'impuls del PSOE) va fonamentar la seva expansió en la vertebració de determinades federacions d'indústria, com la dels minaires, ferroviaris o treballadors del transport marítim, mentre que la Confederació Nacional del Treball (la CNT, sota l'hegemonia d'anarcosindicalistes i sindicalistes) va saber adequar la renovació a la persistència de molts sectors que encara mantenien una realitat molt local i comarcal. Ho va fer a través dels sindicats d'indústria o sindicats únics, finalment aprovats en el famós i important Congrés Obrer reunit a Sants el juny del 1918. Barcelona va liderar el desenvolupament de la CNT i també de l'anarquisme a tot Espanya, mentre que a la ciutat el socialisme del PSOE hi perdé visibilitat i influència.

En aquells moments, a Barcelona hi havia tres o quatre instàncies anarquistes i anarcosindicalistes fonamentals. D'una banda, hi havia l'Ateneu Sindicalista, creat a mitjan 1909 com a continuador del Centre Obrer d'Estudis Socials (actiu entre el 1904 i el 1908). Constituïa un lloc de trobada més doctrinal i de debat que no estrictament sindical. D'altra banda, Tomás Herreros assegurava la sortida regular de *Tierra y Libertad*, setmanari anarquista. Era un espai molt important i decisiu de confluència entre l'anarquisme local, l'espanyol i, en una part molt significativa, també el més internacional i cosmopolita, amb col·laboracions dels principals i més coneguts propagandistes i publicistes estrangers del moment. En l'àmbit més sindical, la CRT de Catalunya tenia, sobretot, el periòdic *Solidaridad Obrera*, la redacció del qual sempre es va situar als locals

10. Ja he advertit que, atès el caràcter de la meua redacció, he limitat al màxim les referències i la bibliografia. Tanmateix, aquí em cal recordar l'estudi, indispensable, de Soledad BENGOCHEA, *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya: tradició i corporativisme entre finals de segle i la dictadura de Primo de Rivera*, Barcelona, PAM, 1994.

del Centre Obrer. Aquest darrer, per la seva banda, també va ser una referència fonamental, que es va esforçar a dirigir tot el moviment sindical de la ciutat i progressivament va aplegar, a més dels comitès locals de la federació, el comitè regional i el nacional, l'actiu Ateneu Sindicalista. A finals d'octubre del 1915 es va poder situar en un local ampli, al carrer de Mercaders, número 25, primer pis. En aquest local es van acabar aplegant no només les entitats ja esmentades, sinó cada cop un nombre més gran de sindicats, a mesura que s'anaven reorganitzant i incorporant a la CNT. Notablement s'hi van sumar el centre i l'escola racionalistes de la Barceloneta, així com moltes societats obreres i sindicats i les importants federacions d'indústria de la construcció i el metall.

Año 1.º - Número 1

Barcelona 19 de octubre de 1907

Capçalera de *Solidaridad Obrera* del 19 d'octubre de 1907

Fora d'aquest nucli que en podríem dir *central*, hi havia una extensa xarxa de locals i punts de reunió als barris, a vegades simples cafès o tavernes. També hi havia un nombre considerable de grups anarquistes, que, si es dissolien sovint, també es reconstruïen sovint. Sense oblidar la munió de locals de llarga i continuada trajectòria de sociabilitat obrera i popular, on no era difícil trobar aixoplugats, alhora, sindicalistes, republicans, joves inquiets, escoles no oficials, grups excursionistes populars, corals, etcètera. Uns exemples notoris a l'època van ser, sens dubte, l'Ateneu Racionalista de Sants i l'Ateneu Enciclopèdic Popular.

L'especificitat anarquista reclamada per alguns no impedia en el seu conjunt defensar la intervenció dels militants i grups dins el moviment sindical, per més que, de manera reiterada i molt insistent, *Tierra y Libertad* procurés mantenir una certa ortodòxia, especialment acostada als plantejaments i anàlisis del conegut propagandista italià Errico Malatesta. Era en aquest sentit que s'allunyava explícitament i de manera combativa del sindicalisme i les pretensions d'alguns de considerar-lo l'únic instrument revolucionari adequat. La construcció del moviment, com anem veient, tenia moltes cares. Hi havia, almenys, tres

o quatre grups dirigents amb característiques diferenciades, que, al capdavant, van confluïr aquells anys en la defensa i l'esforç d'articulació del sindicalisme obrer. D'una banda, hi havia alguns vells militants que havien tingut un paper destacat en els anys de Solidaritat Obrera i la construcció de la primera CNT el 1910-1911. Aquí calia situar sobretot el tipògraf Josep Negre (1875-1939), un dels pocs dirigents sindicalistes anteriors encara actiu. També tenien una llarga trajectòria, dedicats especialment al publicisme i la militància anarquista, Josep Prat (1867-1932) i Tomás Herreros (1866-1937). Ara bé, en els anys de la guerra, el domini i el propagandisme anarcosindicalista va passar a mans d'una nova generació, més jove i, alhora, més heterogènia. Francisco Miranda Concha, fillastre d'Anselmo Lorenzo i company d'una de les seves filles, amb una activitat ben intensa, va fer una mica de pont entre els uns i els altres. Hi havia un determinat nucli publicista, que es movia entre *Solidaridad Obrera*, *Tierra y Libertad* i l'Ateneu Sindicalista. Eren els que aviat van ser coneguts com els *homes de la CNT* i que de manera abrupta es van significar com a articulistes, conferencians i oradors. Es tractava sovint de joves acabats d'arribar a aquella Barcelona bigarrada i en part bohèmia de la guerra. Els casos eren molts, distints i particulars, però representatius, en direccions diverses.

Un d'ells, per exemple, va ser José Borobio, un argentí, artista de varietats i hipnotitzador, que va cobrir en diverses etapes la direcció del periòdic confederal, del 1915-1917, i que va acabar defenestrat en ser acusat d'haver acceptat suborns del consolat alemany per fer campanya antialiadòfila i implícitament germanòfila.

En un sentit diferent, un altre cas va ser el de l'andalús Francisco Jordán (1886-1921), fuster i mestre racionalista, que va arribar a Barcelona el 1910 i, implicat en un afer confús de possessió de dinamita, va ser empresonat. Va tornar a Andalusia, però aviat va tornar a venir a Barcelona. Llavors va esdevenir un dels animadors del comitè nacional de la CNT el 1916. Va acabar, finalment, assassinat pels pistolers del Lliure el juny del 1921.

Amb més trajectòria i impacte de futur cal pensar en el conegudíssim i important dirigent Ángel Pestaña (1886-1937), lleonès, que va aterrar a Barcelona procedent d'Orà a finals del 1914.

Sense pretendre en absolut ser exhaustiu, sí que em cal esmentar aquí un darrer cas. Es tracta del d'Antonio Loredó Martínez (1879-1916), fill de gallecs que van emigrar a l'Argentina i l'Uruguai, que es va instal·lar a Barcelona cap al 1909 i, després de ser empresonat i expulsat, va retornar a finals del 1913. Va ser especialment actiu i respectat per la militància més anarquista del moment. Va mantenir càrrecs en la direcció de la Confederació Regional i la CNT, i va col·laborar regularment als periòdics esmentats. Sembla que va ser ell qui va popularitzar el qualificatiu de *Rosa de Foc* aplicat a Barcelona. Va morir prematurament, malalt de tuberculosi.

Ara bé, tots aquests homes, i molts d'altres que es van aixoplugar aquells anys a Barcelona, es van entremesclar amb un altre nucli de propagandistes i militants amb més implicació i formació pràctica dintre del moviment sindical barceloní i català. Aquests homes, al marge d'algunes tensions que llavors, com

sempre, van aflorar entre les preocupacions més sindicalistes i l'anarquisme, van desenvolupar una tasca organitzativa sindical molt notable. A part del prèviament esmentat Josep Negre, van destacar l'electricista Manuel Andreu i Colomer i, sobretot, Salvador Seguí, *el Noi del Sucre* (1887-1923), i el seu equip. Si Andreu progressivament es va allunyar de la militància dins la CNT i va passar a militar en el catalanisme republicà, el grup encapçalat per Seguí va tenir una continuïtat i importància indubtable després del 1916-1917 i a ell cal atribuir-li en part l'èxit de tot el model d'estructuració fonamentat en els sindicats únics. Esmentem, entre d'altres, el barber Agustí Castellà, el metal·lúrgic Genaro Minguet, el pintor Jaume Bisbe, el lampista Camil Piñón, Antoni Salud, potser també el llauner i lampista Enrique Rueda, els paletes Jaume Godayol i Simó Piera i el teixidor Josep Climent; també, amb més activitat publicista, Gonzalvo Viñas (Gonzalví), Antoni Salud, Salvador Quemades o Josep Viadiu.

Hem de ser-ne ben conscients: aquella expansió anarcosindicalista va partir d'una actuació molt oberta a les demandes i protestes més laborals dels obrers. A Barcelona, davant la crisi, el moviment vaguístic per aconseguir un augment del sou va assolir un gran desenvolupament. El 1916 es va superar el nombre màxim de vagues i jornades perdudes que s'havia registrat el 1913. També es va intentar combatre l'encariment especulatiu de les subsistències, i va ser en aquest punt que es va imposar la necessitat d'un acord entre la CNT i la UGT a tot Espanya, així com, fins i tot, la perspectiva d'una unificació sindical. El resultat va ser un primer pacte, signat a Saragossa el 16-17 de juliol de 1916, per Julián Besteiro, Francisco Largo Caballero i Vicente Barrio, de la UGT, i Salvador Seguí, Ángel Pestaña i Ángel Lacort —de Saragossa—, de la CNT. L'acord preveia una aturada general de protesta per l'encariment de les subsistències, que finalment es va produir el 18 de desembre de 1916, amb un èxit notable.

L'impacte a Barcelona de la vaga general del 13 d'agost de 1917 va ser important i va estar precedit per la formulació, el 17 de juliol, d'un programa sindicalista de la CNT, que no exigia anar d'immediat a la revolució social, i per l'acord dels socialistes amb els republicans i l'Assemblea de Parlamentaris. L'ordre no es va restablir fins al divendres dia 17 i van morir 33 persones (10 més a Sabadell, i en el conjunt espanyol una setantena). Les juntes militars de defensa van condemnar la vaga i l'exèrcit es va implicar a fons en la repressió. A Madrid es va detenir el comitè de vaga, amb els principals dirigents socialistes del moment, però a Barcelona també hi va haver moltes detencions i alguns dels caps anarcosindicalistes van haver de fugir. En concret, Salvador Seguí es va haver d'exiliar a París. Un dels epílegs dels fets va ser l'elecció el febrer del 1918 del socialista i ugetista madrileny Francisco Largo Caballero com a diputat a les Corts per Barcelona. De retruc, però, el socialisme local, sota la direcció de Josep Comaposada, va veure confirmat el seu arraconament polític i sindical.

En qualsevol cas, dins l'activisme obrerista, l'experiència del 1917 es va veure com la darrera prova de la incapacitat del sistema social i econòmic burgès i capitalista, i també la de l'esquerra política, de dinamitzar canvis significatius. A més, va actuar en el mateix el fort impacte de la Revolució Russa i la profunda crisi econòmica, política i social que va acompanyar el final de la guerra i la im-

mediata postguerra. Tot plegat, com es posaria de manifest espectacularment el 1918-1919, va afavorir l'afirmació, cada cop més contundent, d'un discurs obrer revolucionari que va recuperar l'aspiració secular de la revolució social de la militància, que va considerar que havia arribat, per fi, el seu moment històric. No hem d'oblidar que, al costat de les revolucions russes de febrer i octubre, hi va haver arreu, a tot Europa, moltes revoltes i agitacions el 1917, tant en les reguardes i els fronts de guerra dels països bel·ligerants, com en els formalment proclamats neutrals. Hi va haver *molts* 1917. La guerra va afectar tothom. No ha d'estranyar, per tant, que al final, en un moment de total revisió i crisi política dels estats capitalistes i dels sistemes polítics liberals, tant l'onada revolucionària obrera com la reconstitució i, sobretot, la reformulació de les estratègies, les sindicals i les polítiques, estiguessin a l'ordre del dia. Molts pensaven que l'emancipació i la inauguració d'un nou temps solidari i efectivament socialista, o fins i tot comunista, és a dir, una nova societat, era a tocar. Potser algú pensa ara que s'equivocaven, o que no ho van saber tirar endavant. En qualsevol cas, sí que cal que ens adonem que la història europea i mundial, i també, per tant, la catalana i la barcelonina, va entrar en una etapa nova, amb uns referents polítics i doctrinals nous, una conflictivitat social i obrera renovada i, en definitiva, unes noves confrontacions culturals.